

21

20

16.10.2023

EEUWIG LICHT

OPEN MIND. OPEN EARS.

16.10.2023

EEUWIG LICHT

OPEN MIND, OPEN EARS

EEUWIG LICHT

- ◆ **Rachmaninov, Sergej**
Grote Nachtwake (selectie)
- ◆ **Ligeti, György**
Lux Aeterna
- ◆ **Ešenvalds, Ēriks**
A Drop in the Ocean
- ◆ **Pärt, Arvo**
Nunc Dimittis
- ◆ **MacMillan, James**
Miserere
- ◆ **Vasks, Pēteris**
De Boodschap van de Koolmees

[ca. 75']

Lets Radiokoor

Sopranen

Iveta Apine
Kristīne Barkovska
Agate Pooka
Agnese Pauniņa
Inīta Vindava
Nora Kalniņa

Alten

Ilze Bērziņa
Santa Kokina
Gundega Krūmiņa
Inga Martinsone
Dace Strautmane
Shino Yamasaki

Tenoren

Egils Jākobsons
Rūdolfs Bērtiņš
Normunds Ķirsis
Jānis Kurševs
Kārlis Rūtentāls
Christopher Walsh Sinka

Bassen

Aldis Andersons
Kārlis Bimbers
Gundars Dziļums
Jānis Kokins
Vitālijs Stankevičs
Pēteris Vaickovskis

Sigvards Kļava, dirigent

EEUWIG LICHT

◆ Sergej Rachmaninov (1873-1943)

Grote Nachtwake, Op. 37 (1915) – selectie

- I. Komt, laten wij aanbidden de koning onze God
- II. Loof de Heer, mijn ziel
- V. Nu laat Gij, Heer, Uw dienaar gaan in vrede
- VI. Ave Maria
- VII. Eer aan God in den hoge
- VIII. Looft de naam des Heren
- X. De opstanding van Christus hebben wij gezien
- XII. Hymne II: Opgestaan uit het graf
- XIII. Hymne aan de Maagd Maria, Strijdbare Aanvoester

[**GEBEDSDIENST**] Hoewel bij ons vooral bekend onder de naam *Vespers*, bevat Sergej Rachmaninovs *Grote Nachtwake* uit 1915 teksten uit drie verschillende gebedsdiensten: de vespers, de metten en de priem. In de Russisch-orthodoxe kerk worden deze drie officies samen aangeduid als *Vsenochnoe Bdenie* of *Grote Nachtwake*. Het is de standaard gebedsdienst op de vooravond van kerkelijke feestdagen, die in de kloosters daadwerkelijk een groot stuk van de avond en de nacht in beslag neemt. Vespers, metten en priem behoren tot het getijdengebed, een dagelijkse cyclus van gebedsdiensten gespreid over de dag en de nacht. Die dagelijkse kringloop begint met de vespers, die bij valavond (Lat.: ‘ad vespas’) gebeden worden. In de joods-christelijke tijdsopvatting loopt de dag namelijk van de ene zonsondergang tot de andere. Zo staat het immers in het scheppingsverhaal uit het boek Genesis: “Het werd avond en het werd ochtend: dat was de eerste dag.” (Gen. 1,5)

[**VESPERS, METTEN, PRIEM**] Rachmaninovs *Grote Nachtwake* bestaat uit vijftien deeltjes, waarvan enkel de eerste zes uit de vesperdienst afkomstig zijn. De overige negen zijn toonzettingen van teksten uit de metten (*Nrs. 7-14*) en uit de priem (*Nr. 15*). In het geheel duurt de *Grote Nachtwake* iets meer dan een uur, maar in een echte liturgische viering klinken tussen de vijftien gezongen deeltjes ook nog

(gelezen) gebeden, litanieën en Bijbelteksten. De teksten van Rachmaninovs *Grote Nachtwake* zijn vooral afkomstig uit het oudtestamentische boek *Psalmen* en uit het Lucas-evangelie (*Nr. 5, Nunc Dimittis* en *Nr. 11, Magnificat*). Ze worden gezongen in het Kerkslavisch, de officiële liturgische taal van de Russisch-orthodoxe kerk, en bespelen alle registers van de Godsverhouding: lofprijzing, schuldbesef, dankgebed en smeekbede.

[**ORTHODOXE INSPIRATIE**] Rachmaninov had een eerder ambigue relatie tot de Russisch-orthodoxe kerk, alhoewel hij zeker niet areligieus was. Tijdens zijn studiejaren was hij in de ban gekomen van de orthodoxe kerkmuziek, die gedurende heel zijn loopbaan een dankbare vindplaats van melodieën bleef. Zo duiken er onder meer in de *Eerste Symfonie* (1895) en de *Symfonische dansen* (1940) flarden kerkmuziek op. Bovendien maakte Rachmaninov zijn fascinatie voor het gebeier van kerkklokken tot onderwerp van de cantate *The Bells* (1913, op een tekst van Edgar Allan Poe) en enkele van de *Etudes-Tableaux*. In de jaren 1890 componeerde Rachmaninov, toen nog student aan het conservatorium, zijn eerste koorwerken in de stijl van de orthodoxe kerkmuziek. In 1910 volgde dan de breed opgezette *Liturgie van de Heilige Johannes Chrysostomos*, een directe voorloper van de *Grote Nachtwake*.

[**ZNAMENNY-GEZANGEN**] De aanleiding voor de compositie van zijn *Nachtwake* was een uitvoering van de *Liturgie* in februari 1914, onder leiding van Rachmaninov zelf. Voor dat werk had hij uitsluitend eigen materiaal gebruikt, weliswaar in de stijl van de orthodoxe kerkmuziek. Kennelijk voldeed dit uitgangspunt niet langer. Voor zijn *Grote Nachtwake* wou Rachmaninov vertrekken van bestaande orthodoxe kerkgezangen. In oorsprong gaan die allicht terug op de liturgische muziek uit Byzantium (Constantinopel), die rond 900 samen met het christendom in Rusland geïmporteerd werd. Gedurende vele eeuwen werden de gezangen mondeling overgeleverd en ontwikkelden ze een eigen Russische identiteit. Uit de Byzantijnse neumennotatie ontwikkelde zich in Rusland een eigen variant, de zogenaamde ‘znamenny’-notatie. Die werkt niet met toonhoogtes op een notenbalk, maar met een arsenaal aan haakjes en tekens (‘znamenny’) onder de tekst.

De notatie gaf haar naam aan de oudste zangtraditie uit de Russisch-orthodoxe kerk, de zogenaamde 'znamenny'-gezangen.

Een voorbeeld van 'znamenny'-notatie (1884)

[VEELSTEMMIGHEID] De *Grote Nachtwake* is geschreven voor vierstemmig koor, al zijn er maar weinig passages waar slechts vier partijen klinken. Rachmaninov splitst de vier stemgroepen (sopraan, alt, tenor en bas) in de regel nog verder op, wat de harmonie gelaagder en de expressieve mogelijkheden ruimer maakt. In het openingsdeel van de *Grote Nachtwake* bijvoorbeeld zijn de sopranen en de tenoren verder opgesplitst in twee stemmen (eerste en tweede sopraan, eerste en tweede tenor), zodat er uiteindelijk een zesstemmig weefsel ontstaat. In het zevende deel zijn er zelfs passages waar het koor in elf partijen wordt opgedeeld! Het spreekt voor zich dat dit uitgeknipte spel met vocale lagen (gaande van vier tot elf lagen) de componist toelaat een zeer uitgebreid dynamisch spectrum te bespelen, van gedempte pianissimo's tot volbloed fortissimo's. Rachmaninovs inventieve behandeling van het koor wordt vaak omschreven als 'choral orchestration'. Dat betekent dat hij de stemmen van het koor behandelt als waren het orkestinstrumenten, die hij in talloze wisselende combinaties kan inzetten.

◆ Ēriks Esenvalds (1911-1977)

A Drop in the Ocean (2006)

[ZINGENDE REVOLUTIE] De geschiedenis van de Baltische staten kan onmogelijk geschreven worden zonder de rol van de koorzang te vermelden. Voor de inwoners van Estland, Letland en Litouwen was het zingen lange tijd de enige manier om hun nationale en culturele identiteit te koesteren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de massazang op het einde van de jaren 1980 de motor werd van het gewelddoos protest tegen de Sovjetoverheersing. Met hun 'Zingende Revolutie' zongen de drie Baltische staten zich in 1991 letterlijk een weg uit de Sovjet-Unie. Het betekende ook een stevige doorstart voor de Baltische koormuziek, vooral dan voor de religieuze muziek, die met het einde van het Sovjettijdperk weer alle ademruimte kreeg. Letse componisten als Arvo Pärt, Pēteris Vasks en recenter Ēriks Esenvalds droegen niet weinig bij aan de internationale uitstraling van de Baltische koormuziek. Al sinds 1940 is het Lets Radiokoor een onvermoeibare ambassadeur van het inlandse koorrepertoire.

[MOEDER TERESA] Voordat hij compositie ging studeren, overwoog Ēriks Esenvalds een leven als predikant en vatte hij een studie theologie aan. Muziek en geloof: het zijn nog steeds de twee zwaartepunten in zijn oeuvre, dat voor het leeuwendeel uit koormuziek bestaat. Voor *A Drop in the Ocean* stelde Esenvalds zelf een mozaïek van vier gebedsteksten samen, die alle gerelateerd zijn aan Moeder Teresa. Eerst klinkt het *Onzevader* (in het Latijn), daarna het gebed om vrede van Franciscus van Assisi en enkele verzen uit *Psalms 55*. Op het einde komt het bekende citaat van Moeder Teresa zelf, waaraan de titel van het werk ontleend is: "My work is nothing but a drop in the ocean, but if I did not put that drop, the ocean would be one drop the less."

[RELIGIEUZE AVANT-GARDE] Dit stuk is een mooi voorbeeld van Esenvalds gebruik van avant-gardetechnieken in functie van de tekstexpressie. Zo creëert hij in het begin een betoverende mystieke sfeer met de combinatie van een rustig zuchtende ademhaling (bas en tenor) en langzaam voorbijglijdende fluit- en fluïstertonen (alt en sopraan). Terwijl de alten een monotoon *Pater Noster* murmelen, laat het klagende smeekgebed van de sopranen en later ook de mannenstemmen de gewelven geleidelijk vollopen met klank. Na een extatische,

◆ Arvo Pärt (1935)

Nunc Dimittis (2001)

[**ICONISCH**] Arvo Pärt groeide op onder de Sovjetoverheersing die hem het componeren bijna onmogelijk maakte. Na een avant-gardistische valse start belandde hij in 1968 in een diepe crisis, die hem ertoe noopte zijn toonspraak van de grond af aan opnieuw op te bouwen. Sindsdien schrijft hij uitgepuurde muziek, waarin echo's van het gregoriaans en de Russisch-orthodoxe muziek doorklinken. Volgens sommige critici levert Pärt echter alleen nog maar muzikale bidprentjes af, maar heeft het klankbeeld van *Nunc Dimittis* niet meer weg van een icoon? Het sierlijke lijnenspel van dit koorwerk verwijst naar wat voorbij het hoorbare ligt, maar toch in het veld van het waarneembare verschijnt. Het nodigt de luisteraar uit tot een vasten van het horen, waarbij niet de uiterlijke maar de innerlijke waarneming, niet de lichamelijke maar de geestelijke zintuigen aan zet zijn.

[**NAAR HET LICHT**] “Nunc dimittis servum tuum”: met deze woorden uit het Lucasevangelie zegt de oude Simeon zijn leven hier op aarde vaarwel. Hij kan eindelijk in vrede sterven, nu hij in de tempel het kindje Jezus, de lang beloofde Messias, in de armen heeft gesloten. De lofzang van Simeon kreeg een vaste plaats in de complete, de laatste van de zeven gebedstijden uit het getijdengebed. Samen met zijn tegenhanger, het *Magnificat* (de lofzang van Maria) dat in de vespers wordt gezongen, behoort het *Nunc Dimittis* tot de favoriete liturgische teksten van componisten. Arvo Pärts toonzetting is opgevat als een afgemeten processie van geleidelijk uitdijende frasen, die uitmonden in de climax op de woorden “lumen ad revelationem” (“een licht dat geopenbaard wordt”). Net op het woord ‘lumen’ laat Pärt de harmonie van het stuk, tot dan toe in een mineur toonsoort, kantelen naar een lumineus majeur.

◆ Pēteris Vasks (1946)

De Boodschap van de Koolmees (2004)

[**HERVONDEN EENVOUD**] Het parcours van de Letse componist Pēteris Vasks liep, net als dat van zijn land- en geestesgenoot Pärt, van jeugdig avantgardisme naar een religieus geïnspireerde hervonden eenvoud. In zijn vredige toonspraak komen diverse invloedstromen tesamen: de baptistische kerkmuziek (een stroming binnen het protestantisme) die Vasks met de paplepel ingegoten kreeg, zijn fascinatie voor vogelgezang en andere natuurgeluiden, alsook typische klankcombinaties uit de Letse volksmuziek. Hij smeedde er een eigen muzikale taal mee waarmee hij als boodschapper kan fungeren over fundamentele kwesties als de stijd tussen goed en kwaad. Met zijn geestverruimende muziek wil hij dan ook niets minder dan een moment van catharsis, van spirituele en emotionele zuivering teweegbrengen bij de luisteraar.

[**MADRIGALISMEN**] Het koorwerk *Zīles ziņa* (*De Boodschap van de Koolmees*) uit 1981 was oorspronkelijk bedoeld voor vrouwenstemmen, maar in 2004 maakte Vasks ook een zetting voor achtstemmig gemengd koor. De tekst van de Letse dichter Uldis Bērziņš (1944) roept in zijn cryptische beknoptheid de zorgelijke gevoelens op van iemand wiens broer ten strijde moet trekken. Zal hij hem ooit nog levend terugzien? Als een volleerd madrigalist meet Vasks in zijn toonzetting bijna woord voor woord de emotionele temperatuur van de tekst op. Dat doet hij niet alleen met de prachtig uitgebalanceerde homofone texturen die zowat zijn handelsmerk zijn geworden. *Zīles ziņa* maakt ook uitgebreid gebruik van alternatieve vocale technieken zoals etherische glissando's, galopperende ritmes (de broer die te paard vertrekt), onheilspellend geknor en gekreun in de basstemmen, en ondoorzichtige clusters (van dicht bij elkaar liggende klanken).

BIO'S

Het **Lets Radiokoor** is een veelvuldig bekroond zangerscollectief dat een breed repertoire brengt van oude tot hedendaagse muziek. Vooral door zijn interpretatie van moderne koormuziek heeft het naam gemaakt als 'klanklaboratorium'. De zangers hebben zich op bijzondere vocale vaardigheden gespecialiseerd, zoals de intonatie van kwarttonen en boventoonzang, en verdiepen zich regelmatig in oude zangtradities van hun geboorteland Letland. Het koor biedt jonge componisten een plek voor creatieve ontdekking en aanmoedigt hen aan om de grenzen van de klassieke zang af te tasten. Het Lets Radiokoor werd in 1940 opgericht en staat sinds 1992 onder leiding van artistiek directeur en chef-dirigent Sigvards Kļava.

Sigvards Kļava is sinds 1992 artistiek directeur en chef-dirigent van het Lets Radiokoor. Sinds 1990 is hij ook chef-dirigent van het Lets Nationaal Zang- en Dansfestival. Als gastdirigent heeft hij opgetreden met vooraanstaande Europese collectieven, waaronder het Vlaams Radiokoor en Cappella Amsterdam. Hij heeft reeds deelgenomen aan internationale jury's en verschillende educatieve projecten, en werkte als platenproducer en geluidskunstenaar. Sinds 2000 is Kļava professor aan de afdeling Koordirectie van de Letse Muziekacademie Jāzeps Vītols.

COLOFON

◆ FESTIVALTEAM

Mark Waer Voorzitter
Maarten Beirens Algemeen directeur
en artistieke leiding
Pieter Bergé Artistieke leiding
Peter Janssens Adviseur
Eddy Frans Adviseur
Pauline Jocqué Productie
Amira El-Belasi Publicaties en productieassistentie
Martine Sanders Communicatie
Helena Gaudeus Communicatieassistentie
De Cijferraad Boekhouding

◆ PROGRAMMABOEK

Jan Christiaens Teksten
Pieter Bergé Hoofdredactie
Amira El-Belasi Eindredactie

◆ VORMGEVING & FOTO'S

la fabrique des regards:
Lise Bruyneel Fotocomposities
Muriel Waerenburgh Vormgeving

◆ DRUK

Peeters Herent

◆ FESTIVAL 20-21 IS LID VAN

Festival van Vlaanderen festival.be
European Festivals Association (EFA) efa-aef.eu

◆ CONTACT

Festival van Vlaanderen Vlaams-Brabant
Brusselsestraat 63, 3000 Leuven
T 016 20 05 40
info@festival2021.be
festival2021.be

◆ SUBSIDIËNTEN, SPONSORS EN PARTNERS

Subsidiënten

Projectpartner

Sponsors

Partners:
Nationale Bank van België,
IMEC

Sponsors met VIP-invitaties:
Ageas, Peeters Herent

Logistieke sponsors:
Maene, Auvicom, Leffe, Elsen

Mediaspartner:
Klara

Cultuurpartners

30CC, Davidsfonds, STUK

